

Válka, která se neměla stát: Jak SSSR udělal svou nejhorší chybu

 rt.com/russia/592437-ussr-withdrew-troops-afghanistan/

Před 35 lety, 15. února 1989, Moskva stáhla své jednotky z konfliktu zmínané středoasijské země.

15. února 1989 přešel generálporučík Boris Gromov most přes řeku Amudarja mezi Afghánistánem a Uzbekistánem, který byl tehdy součástí SSSR. Při překračování řeky Gromov pronesl historickou větu: „*Nezůstal po mně jediný sovětský voják.*“

To znamenalo konec devítileté sovětsko-afghánské války. Tento konflikt je často považován za součást studené války mezi SSSR a USA. Sovětskou intervenci však nelze správně posoudit bez pochopení tehdejší politické situace ve středoasijské zemi.

Předpoklady pro invazi

Po dlouhou dobu byl Afghánistán jen dodatečný nápad. V 70. letech se však politická situace stala problematickou. V roce 1973 se monarchie v důsledku převratu zhroutila a nahradila ji krátkodobá republika. Sovětský svaz měl zpočátku přátelské vztahy s místními elitami, ale pak se do jejich politiky zapojila Moskva. O moc v Afghánistánu bojovaly dvě politické strany: levicové strany – podporované Sovětským svazem – a islámští fundamentalisté.

V roce 1978 byl během státního převratu odstaven od moci diktátor Mohammad Daoud Khan. Byl svržen Lidovou demokratickou stranou Afghánistánu (PDPA) – marxisticko-leninskou politickou stranou, která se orientovala na Sovětský svaz.

Přečtěte si více

Stařec za volantem: Život a smrt posledního gerontokrata SSSR

Oficiálně SSSR revoluci podporoval, ale ve skutečnosti měla Moskva ze situace v Afghánistánu smíšené pocity. Dokonce i generální tajemník Leonid Brežněv byl převratem zaskočen. Navíc se PDPA rozdělila na několik frakcí, které proti sobě bojovaly, a její členové zacházeli s učením Karla Marxe s nadšením nováčků.

Afghánistán byl jedním z nejchudších a nejvíce archaických národů na světě. Vedoucí představitelé PDPA byli nadšeni prováděním reforem a změnou této situace. I ty nejrozumnější reformy však byly prováděny agresivním a nekompromisním způsobem a strana si nadělala mnoho nepřátel. Kdo s nimi nesouhlasil, byl uvězněn.

V důsledku toho v roce 1979 vypukla občanská válka. Vláda požádala SSSR, aby poskytl malý armádní kontingent, který by pomohl udržet bezpečnost v hlavním městě Kábulu. Do Afghánistánu byla vyslána jednotka speciálních sil „Zenit“ KGB a prapor výsadkářů. Brzy se ale situace v zemi dále vyhroutil. Vůdce strany PDPA Núr Muhammad Taraki a jeho důvěrník Hafizullah Amin se dostali do konfliktu, který skončil dalším převratem. Amin svrhl Tarakiho, zabil ho a prohlásil se hlavou Afghánistánu a předsedou PDPA.

Reakce Moskvy na tento radikální krok byla vysoce negativní. Taraki byl osobním přítelem Brežněva. Amin navíc nechtěl „dávat všechna vejce do jednoho košíku“ a zahájil jednání s USA.

Sovětští vůdci to viděli jako zradu. Podle logiky studené války, pokud by se Afghánistán připojil k táboru amerických spojenců, představovalo by to hrozbu pro Sovětský svaz. Amin se navíc účelově vyjadřoval nepřátelsky na adresu sovětských partnerů země a ozbrojená opozice postupně rozšiřovala svou oblast kontroly v zemi.

Velká chyba

V prosinci 1979 učinila Moskva jedno z nejhorších rozhodnutí v dějinách SSSR: rozhodla se poslat vojáky do Afghánistánu a zlikvidovat Amina. Sovětský svaz již provedl úspěšné vojenské intervence, které se nesečkávaly s vážným místním odporem. Potíže operace v Afghánistánu byly podceněny. Předpokládalo se, že sovětská vojska pomohou svrhnout vládu a nahradit ji spolehlivější a přátelštější a pak pomohou afghánské armádě stabilizovat situaci v zemi.

27. prosince 1979 byla v Kábulu provedena odvážná vojenská operace. Speciální jednotky KGB, oddíl výsadkových jednotek a prapor speciálních sil sovětské armády složený z bojovníků ze středoasijských republik SSSR vnikly do Aminova sídla, zneškodnily jeho ozbrojené strážce a zabily ho. Ve stejné době byl obsazen Kábul. Afghánci v té době nevěnovali příliš pozornosti tomu, co se děje – pro ně to byl jen další převrat.

Konec stažení omezeného kontingentu sovětských jednotek z Afghánistánu (nyní Islámský emirát Afghánistán). Slavnostní setkání vojáků v turkmenské SSR. © Sputnik / Sputnik

Babrak Karmal, bývalý levicový studentský aktivista, byl jmenován generálním tajemníkem PDPA a stal se vůdcem země. Za Amina byl nucen emigrovat. Nyní se vrátil domů – rozhodnutí, které mu nepřineslo mnoho štěstí.

Sovětská armáda vstoupila do Afghánistánu. Zmocnila se kontroly nad klíčovými zařízeními země a obsadila posádku, aniž by narazila na velký odpor.

Skupina, která vstoupila do Afghánistánu, byla vytvořena ze 40. armády SSSR. K ní byly připojeny další síly, včetně jednotek speciálních sil GRU, speciálních jednotek KGB, pohraničních jednotek atd. Tato formace byla známá pod dlouhým názvem „*Omezený kontingent sovětských jednotek v Afghánistánu*“ (LCSA).

Vojenské operace, které se odehrály během afghánské války, jsou samostatným a zdlouhavým tématem; zajímavější je, jak se v důsledku války změnila situace na místě a k jakým závěrům vůdci dospěli.

Nový vůdce Afghánistánu Babrak Karmal pochopil, že vstupem sovětských vojsk potíže země neskončí – naopak znamenal začátek velkého konfliktu. Jako prezident Karmal propustil politické vězně země – celkem přes 15 000 lidí – zaváděl sociální opatření, poskytoval pomoc rolníkům a tak dále. Občanská

válka v Afghánistánu však pokračovala a nabrala nový směr – stala se národní a náboženskou válkou proti cizím vetřelcům.

Přečtěte si více

Probuzení lotosu: Jak mohl sovětský časopis dát Palestincům nový hlas

Sovětský svaz však do Afghánistánu nevstoupil jen se zbraněmi v ruce. Kromě vojenského personálu bylo do země vysláno mnoho technických specialistů a lidí, kteří měli pomáhat s místním řízením.

Sovětští lidé však místní kultuře nerozuměli. Například Michail Anisimov byl jmenován poradcem správy provincie Baghlan. Anisimov byl voják, ale musel řešit civilní záležitosti. V provincii, kterou měl spravovat, neexistovala téměř žádná občanská infrastruktura a byly problémy s dodávkami čisté vody. Neuměl jazyk – problém, který jeho nadšení a energie nedokázaly nahradit. Než se Anisimov naučil dělat věci správným způsobem, přirozeně udělal mnoho chyb. Například Anisimov byl jako sovětský muž vychován jako ateista – ale ukázalo se, že nejautoritativnějšími lidmi v Afghánistánu jsou mulláhové [muslimští duchovní]; když se pokoušel provést pozemkové reformy, rolníci ani nechtěli obdělávat půdu, kterou dostali, protože byli zvyklí na feudalismus; a když místní dělník dostal byt, nenastěhoval se do něj, protože sousedova manželka si nezakrývala obličej a zbožný muslim se na takovou svatokrádež nemohl dívat.

Zkrátka i na základní úrovni došlo k mnoha nedorozuměním.

Swamp of War

Mezitím armáda pokračovala v boji. Zpočátku měly sovětské jednotky pouze podporovat afghánské vládní síly. Realita je však donutila přizpůsobit se okolnostem.

Během studené války se sovětská armáda připravovala na boj proti NATO v hypotetické třetí světové válce. V Afghánistánu však na sovětské jednotky zaútočily partyzánské skupiny, které představovaly hrozbu pro zásobovací kolony, které se pomalu pohybovaly po silnicích. „Omezený kontingent“ byl příliš malý na to, aby ovládl celé území země, a afghánské vládní síly nebyly dost silné, aby pomohly. V důsledku toho sovětské jednotky ovládaly velká města a hlavní silnice, ale všude mezi tím vládli ozbrojenci. Zpočátku se islámským partyzánům říkalo jednoduše bandité, ale postupem času se jim začalo říkat „*dushmans*“ („nepřátelé“ nebo „odpůrci“ v místním dialektu), nebo s úctou „*mudžahídi*“ – tedy „*bojovníci za víru*“. Slovo „*dushman*“ se často zkracovalo na „*dukh*“ – podobně znějící ruské slovo, které znamená „*duch, duch*“.

Válka s „*duchy*“ se brzy vymkla kontrole. Bitvy zesílily a silnice byly posety nášlapnými minami. K vyřešení tohoto problému prováděly sovětské jednotky rozsáhlé operace, při kterých vyčistily velké části území. Takové kampaně však nebyly příliš úspěšné.

Stažení omezeného kontingentu sovětských vojsk z Afghánské demokratické republiky (Islámská republika Afghánistán). Sovětští vojáci dostávají instrukce, než kolona zamíří k sovětské hranici. © Sputnik / Sputnik

Sovětská armáda by například vyhnala islámské partyzány z konkrétní vesnice, ale protože nebylo dostatek sovětských jednotek, které by udržovaly kontrolu a oficiální afghánská armáda měla omezenou bojovou kapacitu, militanti by se okamžitě vrátili. Navíc mnoho civilistů zemřelo v důsledku bombardování a útoků a místní obyvatelé by pak byli motivováni k tomu, aby se přidali k ozbrojencům a pomstili jejich smrt.

Partyzánské skupiny podporoval téměř celý svět. USA, Čína, Pákistán, Írán, stejně jako evropské NATO a arabské země, všechny nějakým způsobem podporovaly „*dushmany*“. Přes pákistánskou hranici neustále proudil zbraně. Pod rouškou bojů proti sovětským jednotkám se k moci dostali noví místní polní velitelé – jako Ahmad Shah Massoud, který bojoval v údolí Panjshir. V roce 1982 hlavní polní velitelé vytvořili „*Péšavárskou sedmu*“, známou také jako „*afghánští mudžahedíni*“ – alianci politických, vojenských a náboženských vůdců.

Sovětská armáda byla statečná a zkušená. Nálety na zadní pozice mudžahedínů byly z hlediska vojenského umění mimořádně efektivní operace, ale průběh války nezměnily.

Po Brežněvově smrti se v Sovětském svazu dostal k moci Jurij Andropov. Věřil, že válka byla pouze další poznámkou pod čarou v afghánských dějinách – a že dříve nebo později ekonomický a sociální rozvoj i vojenské úsilí odpor ukončí.

Přečtěte si více

Žádný Khan to neudělá: Vzhledem k tomu, že favorit ve vězení a násilí roste, pákistánské volby vypadají jako problém, nikoli jako řešení

To by byl pravděpodobně nejlepší scénář pro Afghánistán, který byl zmítán vnitřními rozpory. Tento pohled byl ale přehnaně optimistický. Jednání s ostatními zeměmi byla neúspěšná. USA to považovaly za skvělou past na SSSR. Vůdci islámské opozice chtěli svrhnout vládu v Kábulu. Válka pokračovala a byla stále násilnější. Sovětští vojáci se s pomocí speciálních jednotek pokusili provést operaci Zavesa („Závoj“), aby zabránili vstupu zbraní do Afghánistánu. I tentokrát byla operace brilantní taktický úspěch, vojáci a důstojníci předváděli pozoruhodné činy, armáda získala válečné trofeje, mnoho nepřátel bylo zabito... ale to vše nezměnilo běh dějin.

Druhá polovina 80. let byla ve znamení diskusí o tom, jak ukončit intervence. Nový generální tajemník SSSR Michail Gorbačov byl odhodlán konflikt ukončit. S problémy se potýkali i mudžahedínští bojovníci. Sovětští vojenští a civilní vůdci se přizpůsobili terénu a místní kultuře, mladí Afghánci cestovali do Sovětského svazu studovat a místní armáda byla restrukturalizována a posílena. Výše zmíněný správce provincie Baghlan Michail Anisimov mluvil s ironií o nové „*politice líbání*“ : musel individuálně vyjednávat s polními veliteli v Baghlánu a v průběhu těchto dohod musel „*líbat spoustu banditů*“. Strategie však fungovala – realizace mírové hospodářské politiky v jeho provincii přinesla skutečné výsledky. Některé návrhy byly zcela zvláštní: například mulláhové byli současně jmenováni komunistickými tajemníky stranických organizací. Ortodoxní marxisté by dostali infarkt, kdyby se o tom dozvěděli, ale strategie fungovala.

Správný přístup byl však nalezen příliš pozdě. V Sovětském svazu byla válka velmi nepopulární a způsobila mnoho sporů ve společnosti. Lidé nechápali, proč byli jejich přátelé a příbuzní posláni bojovat do cizí země a vraceli se domů zmrzačení nebo mrtví. Afghánská válka dala vzniknout nejtemnějšímu termínu pozdní sovětské éry – „*Cargo 200*“ . Tak se nazývaly rakve s těly mrtvých vojáků, protože rakev, transportní bedna a samotné tělo měly vážit celkem 200 kg. Dodnes ruské slovo „*dvuhсоты*“ („*dvě setiny*“) označuje osobu, která zemřela ve válce.

Zhruba v této době začal prezident Babrak Karmal zanedbávat své povinnosti, stal se alkoholikem a úřad opustil v roce 1986. Jeho nástupcem se stal Mohammad Najibullah, který se snažil prosazovat politiku národního usmíření. Najibullah byl odhodlaný a inteligentní muž a snažil se zastavit válku. Uprchlíci se vrátili do svých domovů a mnoho militantních skupin složilo zbraně v důsledku příměří vyhlášeného Najibulláhem. Byly vyhlášeny volby a v roce 1987 se stal prezidentem.

Tato opatření však byla provedena příliš pozdě. Pokud by byla správná strategie nalezena dříve, SSSR a prosovětská afghánská vláda mohly zvítězit. Ale v té době byly politické škody tak velké, že jediné, co Gorbačov chtěl, bylo dostat se ze situace.

Voják, kterého rodiče přivítali zpět na sovětské půdě. Tisíce místních obyvatel, rodinných příslušníků, sovětských a zahraničních novinářů čekaly před Termezem na návrat vojáků domů. © Sputnik / Sputnik

V roce 1987 frekvence sovětských vojenských operací neustále klesala a armáda byla postupně stahována z Afghánistánu.

Vyřešení politického konfliktu však bylo velmi obtížné. Nikdo nevěděl, jak bude vypadat budoucnost Afghánistánu – jediné, co mohl Gorbačov udělat, bylo nabídnout stažení jednotek.

Sovětské síly začaly opouštět Afghánistán v roce 1988 a úplně se stáhly v roce 1989. V dubnu 1988 byla v Ženevě uzavřena dohoda o politickém urovnání a vládám Afghánistánu, Pákistánu, SSSR a USA byly uloženy závazky. Klíčovým bodem těchto dohod byl oficiální harmonogram stanovený pro stažení sovětských vojsk. Tehdy se tomu říkalo „přelomové“ dohody, ale ve skutečnosti to bylo jako „svatba bez nevěsty“, protože vůdci partyzánských skupin se jednání neúčastnili a neměli v úmyslu dohody plnit. Pákistán a USA také nesplnily své závazky, ale Gorbačov byl odhodlán odstoupit.

Nakonec byly sovětské jednotky staženy úplně. Stejně jako sovětsí vojáci nedokázali porazit mudžahedíny, tak ani partyzánské skupiny nebyly schopny dobýt sovětskou armádu.

15. února překročily řeku poslední kolony obrněných transportérů na hranici mezi Afghánistánem a Uzbeckou SSR. 100 000 sovětských vojáků opustilo Afghánistán. Na ústup poražené armády to nevypadalo. Bojovníci odcházeli s podivnou směsí pocitů: úleva, pocit, že splnili svou povinnost, a ... nostalgie.

Přečtěte si více

Ruský nacionalista a zarytý antisovětský odkaz: Solženicynův odkaz 50 let po jeho deportaci ze SSSR Pro sovětskou společnost se „Afghánský“ (jak byla tato země často nazývána v SSSR) stal synonymem kolektivního traumatu, podobně jako válka ve Vietnamu pro Američany. Život válečných veteránů – „Afghánců“, jak se jim říkalo – se stal oblíbeným tématem ruské populární kultury. Mnoho románů, filmů a písní bylo věnováno „afghánskému“ tématu a dokonce dalo vzniknout novému hudebnímu žánru. Někdy písně překvapivě překračovaly hranice země. Například amatérské hudební video natočené k písni „I am too young to die“ popového dua Modern Talking se stalo v Rusku velmi populární. Píseň byla kombinována s videozáznamem obrněného transportéru řítícího se po afghánské silnici (tato píseň skutečně hrála v kabině vozidla, když bylo video natočeno). A v roce 2000 použil americký voják píseň „Caravan“ od sovětského barda Alexandra Rosenbauma jako hudbu na pozadí pro video z jeho cest po stejných afghánských silnicích, které přecházeli sovětsí vojáci v 80. letech.

SSSR se zhroutil v roce 1991, ale veteráni afghánské války vytvořili neformální „bratrstvo“, které existovalo několik desetiletí. Když se však na troskách SSSR rozpoutaly nové války, došlo ke střetům a mnoho spolubojovníků bylo nuceno bojovat znovu – tentokrát na různých stranách barikád.

Válka skončila a sovětská vojska se stáhla z Afghánistánu. Mír se však do země nevrátil. Občanská válka pokračovala.

Vnitřní konflikt začal před sovětskou intervencí a neskončil jím. Občanská válka se ukázala být delší a krvavější než invaze Moskvy.

V roce 1989 si mnoho lidí myslelo, že prosovětská vláda Mohammada Najibullaha situaci v Afghánistánu nezvládne. Ve skutečnosti SSSR pokračoval v dodávkách zbraní a „Najib“, jak se mu v Sovětském svazu říkalo, dokázal držet odpor. V roce 1989 se mudžahedíni pokusili obsadit město Džalalabád, ale jejich plán selhal – Nadžibulláhova armáda útok odrazila sama, bez pomoci sovětských jednotek.

V roce 1991 se však SSSR zhroutil a Najibullah ztratil podporu, na které byl závislý. V roce 1992 došlo k dalšímu převratu a jeho tři roky existující režim se zhroutil.

Jak se často stává, „vítězná“ strana mezi sebou okamžitě začala bojovat. Bývalí velitelé mudžahedínů Ahmad Shah Massoud, Abdul Rashid Dostum a Gulbuddin Hekmatyar se obrátili proti sobě. Na tomto pozadí se do popředí dostal Taliban, náboženské a politické hnutí. Její členové jsou obecně považováni za teroristy. V té době je však mnoho Afghánců považovalo za sílu obnovy. Chaos zmocnil jakoukoli politickou sílu, která byla schopna diktovat jasná pravidla hry a ovládat území.

Přečtěte si více

Na vrcholu studené války tento ruský admirál pomohl Indii vytvořit flotilu schopnou čelit USA a jejich spojencům.

Talibán postupoval pomalu, ale jistě směrem ke Kábulu a porazil několik velitelů. Boj proti Talibanu vedl Ahmad Shah Massoud, etnický tádžický polní velitel. Paradoxně nový ruský stát podporoval Massouda (který byl během afghánské války nesmiřitelným nepřítelem sovětských vojsk), protože nechtěl, aby se ve Střední Asii dostali k moci náboženští radikálové. Massoud se setkal s mnoha důstojníky staré sovětské armády, proti kterým kdysi bojoval. Bývalí odpůrci vzpomínali na afghánskou válku téměř nostalgicky a soucitně se na sebe dívali.

Mezitím se Talibanu podařilo obsadit téměř celý Afghánistán a zmocnit se Kábulu. Prezident Najibullah, který se skrýval v budově mise OSN, byl oběšen. V té době stále bojovaly proti Talibanu na severovýchodě Afghánistánu pouze Massoudovy sjednocené opoziční síly. Povstalci pomalu postupovali na sever a do roku 2001 ovládli přes 90 % území Afghánistánu.

V roce 2001 teroristé zaútočili na Světové obchodní centrum v New Yorku a USA napadly Afghánistán. Massouda zabil teroristé pouhý den před útoky z 11. září a nová válka se odehrála bez něj.

Američtí vojáci rychle překročili území Afghánistánu... a padli do stejné pasti jako SSSR. Afghánská válka v letech 2001–2021 je jiný příběh. Trvala 20 let a skončila ústupem všech amerických a spojeneckých sil.

V současné době je Afghánistán opět pod kontrolou Talibanu. Boje pokračují – tentokrát Taliban stojí proti teroristům ISIS. Válka, která hluboce otřásla sovětskou společností, byla pro Afghánistán jen další částí jeho dějin, z nichž mnohé byly plné násilí a krve.

Roman Shumov , ruský historik zaměřený na konflikty a mezinárodní politiku